

SAİD NURSI'NİN KUR'AN'DA GEÇEN BAZI PEYGAMBERLERİN MUCİZELERİNE YAKLAŞIMI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yusuf YAGIR*

Atıf@ Yagır, M.Y., (2017), Said Nursi'nin Kur'an'da Geçen Bazı Peygamberlerin Mucizelerine Yaklaşımı, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 37, s. 95- 115.

Özet

Hikmetli bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin, Allah'ın izniyle ve yardımıyla mucize gösterdiklerinden bahsedilir. Yaşanmış, geçmiş olayların aktarılmasında ne hikmet olabilir? Bu sorunun cevabını tefsir kitaplarında araştırdık. Eserinde kimi zaman bilimsel tefsir metodunu da kullanan Said Nursi'nin, bazı peygamber mucizeleri ile muasır medeniyetin teknolojik ilerlemeleri arasında bağlantı kurduğunu gördük. Nursi'nin elde ettiği sonuçları belli başlı tefsirlerle karşılaştırdık. Böylece onun bu mucizeleri içeren ayetleri nasıl tefsir ettiğini ortaya koyduk. Said Nursi, günümüz ileri teknolojisinin ortaya koyduğu uçak, radyo, sondaj, tıbbi ilerlemeler vb. gelişmelerin temelinde peygamber mucizelerinin olduğunu söylemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mucize, Peygamber, Risale-i Nur, Bilim ve Teknoloji.

Said Nursi's Approach To The Some Miracles Of The Prophets In The Koran

Abstract

In the Qur'an, which is a book of wisdom, mentioned that the prophets are showed miracles with God's permission and help. What is the wisdom in experienced and past events? We have searched answer of this questions in Tafseer books. We have seen that Said Nursi, who also use the scientific method of Tafseer sometimes, set up the relation between technology and miracles in his books. We have compared the result of Nursi with basic Tafseer books. Thus we have revealed that how Nursi explain the verses about miracles. Said Nursi said that, basic of contemporary improvements, such as radio, drilling, medical improvements etc., is the prophets miracles.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yusufhilvani@mynet.com

Key Words: Miracle, The Prophet, Risalah Al-Nur, Science and Technology.

Giriş

İlk insan ve ilk Peygamber olan Hz. Âdem ile başlayan nübüvvet silsilesi Hz. Muhammed'e (sav) kadar devam etmiştir. İlahi bir vazife ile görevlendirilen peygamberler, gönderildikleri topluluklara kendilerini kabul ettirmek için bir takım mucizeler göstermişlerdir.¹ Mucize, nübüvvetin tasdiki için, Allah'ın peygamberlerinin eliyle gösterdiği harika işlerdir veya normal insanın benzerini yapmada aciz kaldığı nadir vuku bulan olaylardır veya alışılmadık dışına çıkıp hayret uyandıran şeydir.²

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin Allah'ın emir ve iradesiyle gösterdikleri olağanüstü haller için mucize kavramı kullanılmaz. Mucizeleri ifade etmek için, burhan (Kasas, 12) beyyine (A'râf, 73); sultan (Nisâ, 153; Hûd, 96; Kasas, 35); hak (Yûnus, 76) ve furkan (Bakara, 2/53) kelimeleri kullanıldığı gibi ekseriyetle âyet "çoğulu: âyât" (A'râf, 73, 106-108; Hûd, 96; Kasas, 35) kelimesi kullanılır. Mucize kavramı kelimelerinde bir kavram olarak hicri IV. asırdan itibaren kullanılmaya başlanmış ve literatürdeki yerini almıştır.³

Kur'an'da peygamberlerin gösterdikleri mucizelerle ilgili çok sayıda örnek vardır. Mesela, Hz. Âdem'in ta'lim-i esmâ mucizesi,⁴ Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgâr mucizesi,⁵ Hz. Musa'nın âsâ ile gösterdiği mucizeler⁶ ve Hz. İsa'nın tıp alanında gösterdiği mucizeler⁷ Kur'an'ın bize haber verdiği mucizelerden bazılarıdır. Bu mucizeleri haber veren ayetlerden de anlaşılacağı üzere bunlar, peygamberlerin kendi kudretlerinin eseri değildir. Bilakis ileride ele alacağımız konuyla ilgili ayetlere dikkat edilirse, peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin tamamen Allah'ın kontrolünde gerçekleştiğini görürüz.

Kur'an hikmetli bir kitaptır.⁸ İçinde boş ve fuzuli söz olamayacağına göre Peygamber mucizeleri gibi, yaşanmış, geçmiş hadiselerin Kur'an'da haber verilmesinin ne hikmeti olabilir? Bu hikmet arayışında olan âlimler ve özellikle müfessirler, zaman zaman Kur'an'da geçen bu tür ayetleri, yaşadıkları çağın bilimsel verileri ve teknolojiyle bağlantı kurarak tefsir

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 16. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 162.

² Ahmed Muhtar 'Abdulhamîd 'Umar, *Mu'cemu'l-Luğâti'l-'Arabiyyeti'l-Mua'sıra*, Alemu'l-Kutub, byy., 1429/2008, s. II/1460.

³ Halil İbrahim Bulut, "Mucize" Maddesi, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2005, XXX/350.

⁴ Bakara, 2/31.

⁵ Sebe, 12.

⁶ Bakara, 60.

⁷ Âl-i İmrân, 49.

⁸ Âl-i İmrân, 58; Yûnus, 1; Lukmân, 31/2; Yâsîn, 36/2; Zuhuf, 4.

etmişlerdir. Bu âlimlerden biri de Risale-i Nur Külliyyatı'nın müellifi Said Nursi'dir. (ö. 1960) O da, Kur'an'ın bazı ayetlerini tefsir ederken yaşadığı çağın teknolojik gelişmeleriyle bağlantılı bir şekilde yorumlamıştır. Bu bağlamda Nursi, bazı peygamberlerin mucizelerini konu edinen ayetlerin tefsirini yaparken günümüz ilmi gelişmeleri ve teknolojiyle bağlantısını kurmuştur. Zira ona göre peygamberler, manevi alanda beşerin önderliğini yaptıkları gibi, maddi alanda da beşere öncülük etmişlerdir. Yani peygamberlerin gösterdikleri mucizeler, beşerin bilimsel ve teknolojik ilerlemelerinin en son noktasını tayin etmiştir. Kur'an'ın bahsettiği peygamber mucizeleri, aynı zamanda beşerin terakkisi için birer teşvik hükmündedir.¹

Nursi'ye göre, Kur'an-ı Kerim, enbiyanın gösterdikleri mucizeler vasıtasıyla, ilmi ve teknolojik ilerlemelerin esaslarına, temellerine işaret ederek adeta, "Ey beşer! Şu gördüğün mucizeler, birtakım örnek ve numunelerdir. Telahuk-u efkârınızla, çalışmalarınızla şu örneklerin emsalini yapacaksınız." diye ihtar etmiştir. Evet mazi, istikbalin âyinesidir; istikbalde vücuda gelecek icadlar, mazide kurulan esas ve temeller üzerine bina edilir. Evet, şu terakkiyat-ı hazıra tamamıyla dinlerden alınan işaretlerden, vecizelerden hâsıl olan ilhamlar üzerine vücuda gelmişlerdir."²

Said Nursi'nin peygamber mucizelerinden günümüz bilim ve teknolojisine dair yaptığı tespitler tamamen Kur'an'ın mucizeliğini ortaya koymaya yöneliktir. Yoksa Batıya duyduğu bir hayranlık hissi veya Batı medeniyetinin terakkiyatı karşısında yaşadığı aşağılık kompleksinin bir tezahürü değildir. Zira gaye-i hayali ve sergüzeşti hayatı buna delildir. İngiliz sömürgecilik bakanının Kur'an'a dair söylediği "bu Kur'an İslamların elinde buldukça biz onlara hâkim olamayız. Ne yapıp yapmalıyız, bu Kur'an'ı onların elinden kaldırmalıyız; yahut Müslümanları Kur'an'dan soğutmalıyız" sözlerine karşı Said Nursi; "Kur'an'ın sönmez ve söndürülmez manevi bir güneş hükmünde olduğunu, ben dünyaya ispat edeceğim ve göstereceğim."³ demiştir. İşte Nursi'nin yazdığı eserlere bu ruhla bakmak gerekir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Said Nursi Batıyı yeri geldikçe en sert şekilde eleştirmiş; gerekli yerlerde İslam'ın ulviyetini göstermek için cevap verme tenezzülünde bile bulunmamıştır.⁴

1. Risale-i Nur Külliyyatı ve Tefsir Yöntemi

Said Nursi tarafından te'lif edilen Risale-i Nur Külliyyatı, önce İşârâtü'l-İ'câz ismiyle Kur'an-ı Kerim'in bir tefsiri olarak düşünülmüş fakat

¹ Said Nursi, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 254.

² Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 207.

³ Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 51.

⁴ Bkz. Said Nursi, *Lem'alar*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 115-120; *Tarihçe-i Hayat*, 138.

bazı maniler bu eserin muhtasar bir şekilde kalmasına sebep olmuştur.¹ Risale-i Nur daha sonra 130 parçadan müteşekkil bir eser olarak yazılmış; bu eser *Sözler, Şualar, Mektubat* ve *Lem'alar* diye dört müstakil kitap haline getirilmiştir.²

Risale-i Nur Külliyyatı'ndan *İşârâtü'l-İ'câz* adlı kitap hariç, külliyyatın diğer parçaları baştan sona kadar bütünüyle Kur'an'ın tefsiri olarak nitelendirilemez.

Said Nursi Kur'an'ın tamamının tefsirini yapmamıştır. O belirlediği bir takım konularla alakalı bir veya birkaç ayeti konunun başında zikretmiş bazen de konunun akışına göre metnin içerisinde ayete ya lafzen ya da manen yer vermiştir. Nursi, eserinde altı yüz yirmi ayeti doğrudan tefsir etmiş, binlerce ayete de manen atıfta bulunmuştur.³

Kur'an-ı Kerim'in dolaylı bir tefsiri olan⁴ Risale-i Nur Külliyyatı adlı esere baktığımızda, eserde birçok tefsir yöntemine rastlamak mümkündür. Mesela müellifin, bir konuyla (iman, ibadet ve ahlâk gibi) ilgili ayetleri bir araya getirerek Kur'an'ı tefsir ettiği için⁵ "Konulu Tefsir"⁶, Toplumsal meselelere yönelik ayetleri ortaya koyarak Kur'an'ı tefsir ettiği için⁷ "İctimai Tefsir"⁸, ayetlerin günümüz fen ve teknolojiyle bağlantısını kurup açıklamaya çalıştığı için⁹ de "Bilimsel Tefsir" yöntemini kullandığını görmekteyiz. Nursi, ayrıca eserinin bazı yerlerinde de zahiri manalardan ziyade lafızların altındaki muzmer (gizli) hakikatlere işaret ettiği için "İşari Tefsir" yöntemini kullanmıştır.¹⁰

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Said Nursi, eserinde değişik tefsir yöntemlerini kullanmıştır. Risale-i Nur'da işlenen peygamber mucizelerinin yöntem olarak hangi tefsir çeşidine daha yakın olduğuna baktığımızda,

¹ Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 5.

² Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, s. 682.

³ Özgel, İshak, (Kış, 2015) "Çağdaş Tefsir Yönelişleri Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefsir Yöntemi (Şuhûdî Tefsir)" *Ekev Akademi Dergisi*, S. 61, s. 303.

⁴ Risale-i Nur'da "manevi tefsir" ibaresi geçmektedir. Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, s. 681.

⁵ Said Nursi, (Haşır Risalesi) *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 48-120; (Hastalar Risalesi) *Lem'alar*, s. 205-220. vb. Ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, (Bahar, 2014), "Son Dönem Osmanlı'dan Günümüz Türkiye'de Kur'an ve Tefsir Çalışmaları", *Karadeniz Tek. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, s.34.

⁶ Konulu Tefsir: Kur'an'ın herhangi bir konu veya kavram bazında tefsir edilmesidir. Fikret Karaman vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 2009, İstanbul, DİB Yayınları, s. 337

⁷ Said Nursi, (Uhuvvet Risalesi), *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 262-277.

⁸ İctimai Tefsir: XIX. Yüzyılın sonlarında Kur'an'ı sosyal açıdan yorumlayan bir tefsir hareketi. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, 2014, İstanbul, İFAV Yayınları, s. 108.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 252-265.

¹⁰ Bkz. 17. Sözün II. Makamı, *Sözler*, s. 214-219; *Sözler*, s. 261-262. vb.

Bilimsel Tefsir ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber İşari Tefsir'e dahil edilebilecek yerler de bulunmaktadır.

Konumuza geçmeden önce bu iki tefsir yönteminden kısaca bahsedelim: Bilimsel tefsir, Kur'an ibarelerindeki bilimsel terimleri açıklamaya ve bu terimlerden değişik ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir.¹

Bilimsel tefsir yönteminin, dirayet tefsirinin doğuşuyla uygulanmaya başlandığı söylenmekle beraber², daha belirgin bir tarih telaffuz etmek maksadıyla bu zamanı, Abbasiler döneminde başlayan ilim ve tercüme hareketlerine kadar götürülenler de olmuştur.³

Bu tefsir yönteminin izlerini dönem dönem farklı eserlerde görebiliyoruz. Mesela el-Gazâlî'nin (ö. 505/1111) yazmış olduğu *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn* ve *Cevâhiru'l-Kur'ân* adlı eserlerde bilimsel tefsir yönteminin izleri vardır.⁴ Bunun dışında Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1209), Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), Kâtib Çelebi (ö. 1068/1657), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1186/1772) gibi âlimler de yazmış oldukları eserlerinde bilimsel tefsir yöntemini kullanmışlardır. Yaşadığımız asra yakın olarak Muhammed b. Ahmed b. İskenderânî'nin (ö. 1306/1888) ismi zikredilmekle beraber, Tantavi Cevherî'nin (ö. 1359/1940) yazmış olduğu *el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'an* adlı esele bu yöntemin zirvesinde olduğu görülmektedir.⁵

İşari Tefsir: Cenab-ı Allah'ın basiretlerini nurlandırdığı ve Kur'an'ın sırlarını anlama idraki verdiği bazı ilim sahiplerine ve mutasavvıflara; ilahi ilham veya feth-i Rabbanî vasıtasıyla zihinlerinde aniden beliren ince mana sahiplerine açılan gizli işaretler sebebiyle, ayette kastedilen zahiri mana ile işari manayı cem etme imkanı dahilinde Kur'an'ın zahirinin aksine te'vil edilmesidir.⁶

2. Risale-i Nur Külliyyatı'nda Geçen Peygamber Mucizeleri

Said Nursî, *...Yaş ve kuru ne varsa وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ*, *hepsi apaçık bir kitaptadır.*⁷ ayetinden yola çıkarak, çağdaş bilim ve teknolojinin elde ettiği verilerin ve teknolojik ilerlemelerin bizzat Kur'an-ı

¹ Muhammed Seyyid Huseyn ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu'l-Vehbe, Kahire, ty. s. II/349.

² Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İFAV Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 66.

³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 305.

⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 303-304.

⁵ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 67.

⁶ Muhammed Ali es-Sabûnî, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, el-Matba'tu'l-'Asriyye, by., 2002, s. 171.

⁷ En'âm, 59.

Kerim'de bulunduğunu söylemiştir. Nursi, mucize Nitekim Nursi bu ayetle ilgili şunları söylemiştir:

“Cenab-ı Hakk'ın tevfikine itimaden ve Kur'anın feyzine istinaden diyorum ki: Bir kavle göre Kitab-ı Mübin, Kur'andan ibarettir. Yaş ve kuru, her şey içinde bulunduğunu, şu âyet-i kerime beyan ediyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur. Fakat herkes her şeyi içinde göremez. Zira muhtelif derecelerde bulunur. Bazen çekirdekleri, bazen nüveleri, bazen icmalleri, bazen düsturları, bazen alâmetleri; ya sarahaten, ya işaretten, ya remzen, ya ibhamen, ya ihtar tarzında bulunurlar. Fakat ihtiyaca göre ve maksad-ı Kur'an'a münasib bir tarzda ve iktiza-yı makam münasebetinde şu tarzların birisiyle ifade ediliyor. Ezcümle: Beşerin san'at ve fen cihetindeki ilerlemelerinin neticesi olan havarik-ı san'at ve garaib-i fen olarak tayyare, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler vücuda gelmiş ve beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevki almışlar. Elbette umum nev'-i beşere hitab eden Kur'an-ı Hakîm, şunları mühmel bırakmaz. Evet bırakmamış. İki cihet ile onlara da işaret etmiştir: Birinci cihet: Mu'cizat-ı Enbiya suretiyle... İkinci kısım şudur ki: Bazı hâdisat-ı tarihiye suretinde işaret eder.”¹

Biz de burada sadece birinci cihet olan peygamberlerin mucizeleri doğrultusunda konuyu ele alacağız. Ancak konuya geçiş yapmadan önce Said Nursi'nin peygamber mucizelerinin hem manevi hem de manevi boyutunu ortaya koyan şu sözlerine değinmekte fayda vardır:

“Kur'an-ı Hakim; enbiyaları, insanın cemaatlerine terakkiyat-ı maneviye cihetinde birer pişdar ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyat-ı maddiye suretinde dahi o enbiyanın her birisinin eline bazı harikalar verip yine o insanlara birer ustabaşı ve üstad etmiştir. Onlara mutlak olarak ittibaa emrediyor. İşte enbiyaların manevi kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mu'cizâtlarından bahis dahi; onların nazirelerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya bir teşviki işmam ediyor. Hatta denilebilir ki: Manevi kemâlât gibi maddi kemâlâtı ve harikaları dahi en evvel mu'cize ile nev'-i beşere hediye etmiştir. İşte Hz. Nuh (a.s)'ın bir mucizesi olan sefine...”²

2.1. Hz. Süleyman'ın Mucizeleri

2.1.1. Hz. Süleyman'ın Teshir-i Hava (Rüzgâr) Mucizesi

Hz. Süleyman'ın teshir-i hava mucizesi şu ayette anlatılır: ... **وَلَسَلِّمْنَ** **الرِّيحَ عُدُوَهَا شَهْرًا وَرَوَّاحَهَا شَهْرًا** “Süleyman'ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam

¹ Nursi, *Sözler*, s. 252-253.

² Nursi, *Sözler*, s. 254.

*esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik...*¹ Tefsir kitaplarına baktığımızda bu ayetle ilgili farklı yorumlarda bulunulmuştur. Kimi müfessirler, ayette geçen rüzgâr (الريح) kelimesinin müfred olmasından hareketle, Hz. Süleyman'a verilen rüzgârın özel bir rüzgâr olduğunu ifade ederken² kimi müfessirler de Hz. Süleyman'ın gidiş-dönüş güzergâhı üzerinde yoğunlaşmışlardır.³ Ancak Yahyâ b. Sellâm'ın (ö. 200/815) bu ayeti tefsir ederken aktardığı bilgiler bir hayli dikkat çekicidir. Çünkü bu bilgiler adeta uçağı tarif eder niteliktedir. Buna göre, Hz. Süleyman rüzgâra binmek istediğinde, rüzgâr gelir; o da krallık tahtını rüzgârın üzerine koyardı. Ayrıca rüzgârın üzerine kürsüler ve oturma yerleri konulurdu. Hz. Süleyman, cin ve insanlardan müteşekkil dindaşlarına müteveccihen tahtına kurulurdu.⁴

Müfessirimiz de Sebe Suresindeki bu ayetin ilk cümlesinden hareketle, Hz. Süleyman'ın bir günde iki aylık mesafeyi kat ettiğini ifade ettikten sonra, Hz. Süleyman'ın bu mucizesinin insanlara, uzun yolu, kısa bir sürede kat etme hususunda bir yol gösterici ve teşvikçi olduğunu söylemiştir.⁵

Nitekim insanlar uçak gibi bir aleti icat ederek, Hz. Süleyman'ın mucizevi tarzındaki hızına yaklaşmışlardır.⁶

2.1.2. Hz. Süleyman ve Belkıs'ın Tahtının Celbedilmesi Mucizesi

Müfessirler Hz. Süleyman'ın isteğiyle Belkıs'ın tahtının celbedilmesi mucizesini anlatan ayetin (Neml, 40) tefsirinde, daha çok ayette geçen "*kitaptan bilgisi olan biri*"nin kim olduğu, melek mi, insan mı yoksa cin mi olduğu hususlarını ve Hz. Süleyman ile tahtın buldukları mekanı ve tahtın celbedilme müddetini nazara vermişlerdir.⁷ Bu hadise bizzat Hz.

¹ Sebe, 12.

² Muhammed b. 'Umar b. Hasen b. el-Huseyn Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401/1981, XXV, 248 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, Sad. Lütfullah Cebeci vd. Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, VI, 572.

³ el-İmâm Muhiyü's-Sunne Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'udu'l-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzîl*, (thk. Muhammed 'Abdullah en-Nemr), Dâr Taybe, Riyad, 1409, s. VI, 389; Cârullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. 'Umar ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğevâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucuhi't-Te'vil*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd ve 'Alî Muhammed Muavvid, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998, V, 111; 'Abdurrahman b. Ebûbekr Celaluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty., s. VI/677.

⁴ Yahyâ b. Sellâm b. Ebû Sa'labe, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şiblî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1425/2004, s. II/748.

⁵ Nursi, *Sözler*, s. 255.

⁶ Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, Envar Neşriyat, 2010, s. 207-208.

⁷ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzîl*, VI, 164; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 455-456; Ebû'l-Berekât 'Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hafizuddîn en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1419/1998, s. II/607;

Süleyman'ın eliyle gerçekleşmediği halde mucize sayılabilir mi? sorusunun cevabını İmam Maturidî'nin (ö. 333/944) eserinde bulmamız mümkündür. Buna göre, mucize her ne kadar başkasının eliyle meydana gelmişse de, yine Hz. Süleyman'ın mucizesi sayılır.¹

Said Nursi'ye bu mucizeyi ele alırken Neml Suresi'nin 40. ayetinin baş tarafı olan *قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ* "Kitaptan bilgisi olan biri, 'Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm.' dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce..." kısmını temel alarak değerlendirmelerde bulunmuştur.

Nursi bu ayeti değerlendirirken, uzak mesafelerdeki eşyanın çok kısa bir zamanda, aynen veya sureten yanımıza celbedilebileceğini ifade etmiştir. Yani insanlar çok uzaklarda dahi olsa, suretleri ve sesleri anlık olarak celbedilebilir. Bu mucize aynı zamanda Hz. Süleyman'ın çok geniş olan mülkünde rahat bir yönetim sergilemesine ve insanlığın bu sahadaki teknolojik ilerlemesine medar olmuştur. Bu ayetin işaret ettiği şöyle ince bir mana daha vardır. Nasıl ki Hz. Süleyman bu mucize sayesinde mülkünde adaletli ve hükümferma olabildi. Aynen bunun gibi, günümüz yöneticilerinin de -bu mucizeden hareketle- yönettiği geniş memleketlerde adaleti sağlamaları, insanlardan anında haberdar olabilecek aletlere sahip olmakla mümkündür.²

Müellifimiz, Hz. Yûsuf ile Züleyha arasında geçen macerayı anlatan ayette geçen "*eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı*"³ ibaresini ele alırken, buradaki delilin Hz. Yûsuf'un babasına ait görüntü olduğunu söylemiş ve bu ayeti de Hz. Süleyman'ın suretleri ve sesleri celbetme mucizesi kapsamında değerlendirmiştir.

Yine Nursi'nin, bu mucize kapsamında değerlendirdiği ayetlerden biri de Hz. Ya'kûb'un, Hz. Yûsuf'un kokusunu aldığına⁴ dair sözlerini içeren ayettir.⁵

İnsanoğlu tarih sürecinde Süleyman'ın suretleri ve sesleri celbeden mucizesinin irşadiyle benzer birtakım icatlar ortaya koymuştur. Seslerin celbedilmesi için telefon, radyo gibi aygıtlar icat eden insanoğlu, ses ve

İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîr'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. Muessesetu Kurtuba, Kahire, 2000/1401, s. X, 408-409.

¹ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Maturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, thk. Mecdî Baslum, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, s. VIII/117.

² Nursi, *Sözler*, s. 257.

³ Yûsuf, 24.

⁴ Yûsuf, 94.

⁵ Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 208.

suretlerin celbi için de televizyon, bilgisayar gibi aygıtlar icat etmişlerdir. Ancak Hz. Süleyman için çok uzak mesafelerden, seslerin ve suretlerin canlı olarak, çok kısa bir zamanda hazır hale gelmesi bu alandaki ilerlemenin en nihai noktasıdır. Şu ana kadar insanlar uzak yerlerdeki sesleri ve suretleri canlı ve bir bütün olarak nakledememişlerdir. Fakat bu mucize, belki de ışınlama hadisesine örneklik teşkil edecektir.¹

2.1.3. Hz. Süleyman'ın Şeytanları, Cinleri ve Ervah-ı Habiseyi İstihdam Etme Mucizesi

“Bir de şeytanlardan, *وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ* Süleyman için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapanları da onun emrine verdik.”² ayeti ile *وَأَخْرَيْنَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ* “Ve zincirlerle birbirine bağlanmış başka (şeytân)ları.”³ ayeti Hz. Süleyman'ın bu mucizesinden haber veren ayetlerdir. Tefsir kitaplarında bu ayetlerle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: Şeytanlar Hz Süleyman'a musahhar idiler. Onları dilediği gibi kullanabiliyordu. Hz. Süleyman gerek bina yapımında ve gerekse denizin dibine dalıp değerli madenleri çıkarmada bu şeytanlardan istifade ediyordu.⁴ Emrine musahhariyetin devamı için de, bu şeytanlar zincirlere vurulmuştu.⁵

Said Nursi'ye göre, Hz. Süleyman şeytanları, cinleri ve kötü ruhları bir nevi evcilleştirip, kötü yönlerini bertaraf ederek önemli işlerde istihdam ediyordu. Hz. Süleyman'ın yaptığı bu iş, mucize seviyesinde olduğu için, insanlığın bu mertebeye ulaşma imkânı yoktur. Günümüzde bu mucizeye benzer bir tarzda celb-i ervahla uğraştığını iddia eden bir görüş vardır ki buna ispiirtizma⁶ adı verilir. Ancak günümüzde bu işle uğraşanlar, bu varlıkları musahhar edeceklerine bazen kendileri bu varlıklara musahhar olmakta ve maskara durumuna düşmektedirler.⁷

¹ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 65.

² Enbiyâ, 82.

³ Sâd, 38.

⁴ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, V, 337; Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd vd. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, III, 247; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 160; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX, 425.

⁵ el-Vâhidî, *el-Vasît*, III, 556; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 271; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 98.

⁶ İspirtizma: Ölülerin ruhlarıyla bazı şartlar altında haberleşmenin mümkün bulunduğu inanan görüş ve bu maksatla yapılan tecrübeler. (Abdullah Yeğin, *Büyük Luğât*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 289.

⁷ Nursi, *Sözler*, s. 258.

Müfessirimiz, Hz. Süleyman'ın ruhları (temiz ruhlar) celbetmesi ve ruhların ona temessül etmesi mucizesini de *فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا* "...derken kendisine ruhumuzu gönderdik de düzgün bir beşer halinde ona temessül ediverdi."¹ ayeti bağlamında ortaya koymuştur. Ancak Meryem Suresi'nde geçen bu ayet, Hz. Cebrail'in Hz. Meryem'e görünmesinden bahseder. Tefsir kitapları da ayeti bu doğrultuda ele alırlar.²

Bu ayeti diğer müfessirlerden farklı bir yorumla ele alan müfessirimize göre, günümüz insanları da celb-i ervah yapmakta, ancak onlarınki ciddiyetsiz ve ruhlara hürmetsizlik nev'inden olmaktadır. Demek ki bu ayetin işaret ettiği manaya göre, ölen insanların ruhlarıyla irtibata geçilebilir ve –Muhyiddin-i Arabî'nin yaptığı gibi- bu ruhlardan istifade edilebilir.³

2.1.4. Hz. Süleyman'ın ve Hz. Davud'un Kuşlarla Konuşma Mucizesi

Said Nursi, Hz. Süleyman ve Hz. Davud'un (a.s) kuşlarla konuşma mucizesini Neml Suresi'nin 16. ayetinde geçen *عَلَّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ* "Bize her kuşun dili öğretili..." ifadesi ile Sâd Suresi'nin 19. ayetinde geçen *وَالطَّيْرِ* *مُحْشُورَةً* "Kuşları da toplanmış olarak (O'na tâbi kıldık)." ifadesi doğrultusunda tefsir etmiştir. Diğer tefsirlerde ise, Hz. Süleyman'ın (ve Hz. Davud'un) kuşlarla konuşma mucizesi "Bize her kuşun dili öğretili..."⁴ ayetinin tefsiri sadedinde anlatılmıştır. Bu ayetin tefsirinde daha çok Hz. Süleyman'ın değişik kuş türleriyle yaptığı muhaverelerden bahsedilmiştir.⁵

Said Nursi ise yukarıda bahsi geçen ayetlerin tefsirinde şöyle demiştir: Hz. Davud ve Süleyman'a kuşlarla konuşma ve onların kabiliyetlerini keşfetme özelliği verilmişti. Bu da insanlara hayvanlardan istifade etme yolunu açmıştır. Nasıl ki, bal yapmada arı istihdam edilmiş, ipek üretiminde bir böcek istihdam edilmiş, posta işlerinde güvercinler kullanılmış ve bir kuş cinsi olan papağana konuşma öğretilmiş; aynen öyle de diğer kuş ve hayvan türlerinin de istidatları bilinse, bunlardan farklı

¹ Meryem, 17.

² Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân 'an Tevîli'l-Kur'ân)*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsîn et-Turkî, Dâru Hicr, Cîze, 1422/2001, XV, 485-486; el - Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, V, 223; el-Vahidî, *el-Vasît*, III, 179; Cemâluddîn Ebû'l-Ferac 'Abdurrahman b 'Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî, Beyrut, Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 1422, s. III/123.

³ Nursi, *Sözler*, s. 259.

⁴ Neml, 16.

⁵ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, VI, 148; Ebu 'Ubeydullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebûbekr el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulhasen et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1427/2006, XVI, 114-115; Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmad Ebu's-Su'ud, *Tefsîru Ebu's-Su'ud*, Dâru İhyâu't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, ts. VI, 276-277.

alanlarda istifade etmek mümkündür. Mesela çekirgelerin istilası anında onları yemeden mahveden sığırcık kuşunun dili bilinse ve hareketlerine bir yön verilse, ücretsiz ve faydalı bir iş yapılmış olur.¹

Nursi'ye göre bu ayet (*Bize her kuşun dili öğretili...*²) kuşları musahhar edip onlardan faydalanmak ve telefon ve radyo gibi cansız varlıkları (papağan gibi) konuşturmak hususunda en nihai sınırı çiziyor. Bu konuda varılabilecek hedefin en son noktasını gösteriyor ve insanı da buna teşvik ediyor.

Müfessirimize göre Cenab-ı Allah bu ayetle insanlara adeta şöyle sesleniyor: "Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, onun nübüvvetinin ismetine ve saltanatının tam adaletine medar olmak için, mülkümdeki muazzam mahlukatı ona musahhar edip konuşturuyorum. Ordularımdan ve hayvanatımdan çoğunu ona hizmetkâr veriyorum. Öyle ise, her birinize de madem gök, yer ve dağlar hamlinden çekindiği bir emanet-i kübrayı tevdi etmişim, halife-i zemin olmak istidadını vermişim. Şu mahlûkatın da dizginleri kimin elinde ise, ona râm olmanız lâzımdır. Ta onun mülkündeki mahlûklar da size râm olabilsin. Ve onların dizginleri elinde olan zâtın namına elde edebilseniz ve istidatlarınıza lâyük makama çıksanız. Madem hakikat böyledir. Manasız bir eğlence hükmünde olan fonograf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşturmaya bedel; en hoş, en yüksek, en ulvî bir eğlence-i masumaneye çalış ki, dağlar sana Davudvari birer muazzam fonograf olabilsin ve hava-i nesîminin dokunmasıyla eşcar ve nebatattan birer tel-i musikî gibi nağamat-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihat yapan bir acaib-ül mahlûkat mahiyetini göstere sin ve ekser kuşlar, Hüdhüd-ü Süleymanî gibi birer munis arkadaş veya muti' birer hizmetkâr suretini giysin. Hem seni eğlendirsin, hem müstaid olduğun kemalâta da seni şevk ile sevk etsin. Öteki lehviyat gibi, insaniyetin iktiza ettiği makamdan seni düşürtmesin."³

2.2. Hz. Musa'nın Âsâ Mucizesi

Musa (a.s)'ın âsâsı birçok mucizeye medar olmuştur. **فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضْرِبًا** "Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış..."⁴ ayeti de âsâ mucizesinden bahseden ayetlerden biridir.

Müfessirler, kitaplarında Hz. Musa'nın (a.s) âsâ ile taştan su fışkırtması mucizesinden bahsederken, âsânın mahiyeti, ölçüsü; taşın nasıl

¹ Nursi, *Sözler*, s. 260.

² Neml, 27/16.

³ Nursi, *Sözler*, s. 260-261.

⁴ Bakara, 2/60.

bir taş olduğu ve nerden getirildiği gibi konuları ayrıntılı olarak ortaya koymuşlardır.¹ Ancak Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) yaptığı yorumlar mucizenin ruhuyla daha bağdaşır bir vaziyettedir. Ona göre, âsâ ve taş ile uğraşmaktan öte, olayın esprisini kavramak önemlidir. Allah'ın bir konuda yaratacağı sebepler sadece bizim bildiklerimizle sınırlı değil, aksine sınırsızdır. O zaman Hz. Musa (a.s) gibi şanlı bir peygamberin mucizesi olan taştan su fişkırtması olayına neden olabilecek her türlü mekanik kuvvet düşünülmelidir. En büyük keşiflerin bile kalbe gelen telkinin eseri olduğu düşünülürse, sebepler dairesinde duanın tesiriyle, maddi-manevi birliktelik sağlanarak en beklenmedik sonuçlara ulaşılabilir.²

Müfessirimiz de bu ayeti değerlendirirken Elmalılı'nın görüşlerine benzer bir görüş ortaya koymuştur. Ona göre bu ayette ifade edilen mucizeyle Hz. Musa (a.s), beşerin teknolojik ilerleme sahalarından birinin en üst sınırını çizmiştir. Bu durum insanlık için bu sahada ilerleme yolunda bir delil ve teşvik edici bir sebep olmuştur.³

İnsanlar bu mucizeden aldıkları ilham ile kıraç ve kumlu alanlardan suyu çıkaran bir alet (sondaj) icat etmişlerdir.⁴ Bu ve benzeri aletler sadece suyu değil aynı zamanda insanların menfaatine medar birçok madenlerin çıkarılmasına da vesile olmuştur.

Kur'an'daki manalar bir zaman dilimine, bir mekâna veya bir gayeye hasredilemez. Allah Teâlâ'nın sözlerinden müteşekkil Kur'an ayetleri, sınırsız manalar ve gayeler içermektedir ki, bunlar her zaman geçerliliğini korumaktadır. Onun için Said Nursi bu ayeti⁵ aynı zamanda tabiiyyun (natüralist) dediği felsefeye karşı da kullanmıştır. Her şeyi maddede arayanlara karşı bu ayetten çıkardığı farklı bir manayı nazara vererek onların güvendiği delillerden birini çürütmüştür. Zira onların telakkisine göre yumuşak bir nesne ile sert bir nesne delinemez. Hâlbuki yumuşak olan ağaç ve bitki kökleri sert olan taşları yarmaktadır. Demek ki sertlik dediğimiz şey de bir emre tabidir.⁶ Yani ilahi bir emre muvafık hareket etmektedir.

2.3. Hz. İsa'nın Âmâ ile Alacalıyı İyileştirme ve Ölüyü İhya Etme Mucizesi

Hz. İsa (a.s) zamanında tıp ilmi revaçta olduğu için, onun mucizeleri de bu alanda olmuştur. O zaman tıp, alaca hastalığına yakalanmış kişiyi ve

¹ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, I, 99-100; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 274; el-Kurtûbî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, I, 138-140.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, s. 1/387.

³ Nursi, *Sözler*, s. 255.

⁴ Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 208.

⁵ Bakara, 60.

⁶ Nursi, *Sözler*, s. 7.

âmâyı tedavi edemiyordu. Hz. İsa (a.s.)'nın bu hastalıkları tedavi etmesi onun sıdkına delalettir.¹ Hz. İsa'nın ölüyü diriltme meselesi Calinus adında bir şahsa haber verilmiş, o da ölünün tedaviyle diriltilemeyeceğini ve yaşama döndürülemeyeceğini, eğer böyle bir diriltme varsa bunu yapanın nebi olduğunu söylemiştir. Nitekim Hz. İsa'nın yakın bir zamanda ölmüş üç kişiyi ve çok uzun bir zaman önce ölmüş Hz. Nuh'un oğlunu dirilttiği söylenmektedir.²

Müfessirimiz, Hz. İsa'nın mucizelerini anlatan ayetin sadece **وَأَبْرَأَى** **اللَّهُ** **بِإِذْنِ اللَّهِ** **الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيَى الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ** *“Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.”*³ kısmını ele aldığı için, diğer tefsirlere de ayetin bu kısmı doğrultusunda baktık. Diğer tefsirlerde ayetin bu kısmı ele alınırken, daha çok Hz. İsa'nın iyileştirdiği *“kör”*den maksadın ne olduğu hususu üzerinde durulmuştur. Yani burada sözü edilen kör, doğuştan kör olan insan mıdır yoksa sonradan kör olmuş insan mıdır; ya da bu kör, gündüzleri görüp geceleri görmeyen insan mıdır? gibi görüşler çerçevesinde konu işlenmiştir.⁴ Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesi ise daha çok o günkü diriltme hadiselerinden örnekler verilerek anlatılmıştır.⁵

Hz. İsa'nın bu mucizeleri Risale-i Nur'da ise şöyle işlenmiştir: Cenab-ı Allah, *“Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.”*⁶ *“Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.”*⁷ ayetlerinde insana adeta şöyle sesleniyor: Ey insan! Benim için dünyayı terkeden bir kuluma maddi ve manevi dertlere derman olacak iki hediye verdim. Bu hediyelerden birisi ölmüş (imansız) kalpleri ihya eden hidayet nurudur. Diğeri ise ölmüş gibi hastaların onun nefesiyle ve tedavisiyle şifa bulmasıdır. Maddi ve manevi alanda insanları terakkiye sevkeden bu ayetin içerdiği diğer bir manaya göre de hiçbir dert dermansız değildir. Hatta ölüme bile kısa bir süreliğine çare bulunabilir.⁸

İnsanlar Hz. İsa'nın tıp alanındaki mucizelerinden ilham alarak yaptıkları deneyler ve fikri katkılar neticesinde tıpta çok önemli mesafeler kat' etmişlerdir. Tıptaki gelişmelere dikkatlice bakıldığında Hz. İsa'nın (a.s)

¹ el-Cevzi, *Zâdu'l-Mesir*, s. 1/285; ayrıca bkz, İbn Kesîr, *Tefsîr'l- Kur'âni'l-Azîm*, III, 66.

² Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, byy, ty, s. 1/215.

³ Â-i İmrân, 49.

⁴ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, II, 240; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 65; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 560.

⁵ el-Vahidî, *el-Vasît*, I, 439; el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzil*, II, 240; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 560.

⁶ Â-i İmrân, 49.

⁷ Â-i İmrân, 49.

⁸ Nursi, *Sözler*, s. 255.

mucizeleri ile bu gelişmeler arasındaki münasebetin ne denli büyük olduğu fark edilecektir. Zira bu mucizeler, tıptaki gelişmeler için birer numune ve mikyasa olmuştur.¹ Eğer Hz. İsa'nın (a.s) iyileştirdiği âmâları, anadan doğma kör olarak kabul edersek, günümüz tıbbının bile aciz kaldığı bir meselenin çözümüne bir umut ışığı olabilir.

2.4.Hz. Davud'un Mucizeleri

2.4.1. Telyin-i Hadîd (Demirin Yumuşatılması) Mucizesi

Sebe Suresi'nin 10. ayeti **وَإِنَّا لَهُ الْحَدِيدَ** "ve ona demiri yumuşattık." ifadesiyle, Hz. Davud'un demiri yumuşattığını haber verir.

Müfessirler bu ayetin tefsirini yaparken şöyle demişlerdir: Hz. Davud demiri ateşte ısıtmadan ve çekiçle vurmaktan ip gibi eline dolardı.² Çünkü onun sahip olduğu kuvvetten dolayı, demir elinde mum gibi, hamur gibi yumuşardı.³

Said Nursi de bu ayette yer alan Hz. Davud'un demiri yumuşatma mucizesini, Hz. Süleyman'ın eritilmiş bakır madeni⁴ mucizesiyle beraber ele almıştır.

Nursi'ye göre Allah (cc) demirin yumuşatılması ile Hz. Davud'u büyük bir fazilete nail etmiştir. Gerek Hz. Davud'un bu mucizesi ve gerekse Hz. Süleyman'ın erimiş bakır madeni mucizesi insanlık için adeta birer dönüm noktası olmuştur. Zira bu madenleri arayıp bulmak, yumuşatmak, eritmek bütün sanayi mamullerinin temelini teşkil etmiştir.⁵ Hz. Davud'un başka bir mucizesini ifade eden "ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik."⁶ ayetinde Hz. Davud'un lisanındaki hikmete açık bir teşvik olduğu halde "ve ona demiri yumuşattık."⁷ ayetiyle de elindeki sanata rağbet etmeye sevk etmiştir. Bu da şöyle bir manayı ihtar etmiştir: "Ey benî Âdem! Evamir-i teklifiyeme itaat eden bir abdimin lisanına ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki: Her şeyi kemal-i vuzuh ile fasledip, hakikatını gösteriyor ve eline de öyle bir sanat verdim ki; elinde balmumu gibi demiri her şekle çevirir, halifelik ve padişahlığına mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem ehemmiyetlidir. Hem hayat-ı

¹ Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 208.

² İbn Kesir, *Tefsir'l-Kur'ani'l-Azîm*, XI, 262.

³ Ebu 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Ebi Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Ebû 'Abdullâh Huseyn b. 'Ukkâşe ve Muhammed b. Mustafâ el-Kenz, el-Fârûku'l-Hadise, Kahire, 1423/2002, IV, 8; el-Vahidî, *el-Vasît*, III, 488; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 111; ayrıca bkz. er-Razî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, s. XXV/246.

⁴ Sebe, 12.

⁵ Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 207; Sözlere, s. 256.

⁶ Sâd, 20.

⁷ Sebe, 10.

içtimaiyenizde ona çok muhtaçsınız. Siz de evamir-i tekviniyeme itaat etmeniz, o hikmet ve o sanat size de verilebilir. Mürur-u zamanla yetişir ve yaşatabilirsiniz." İşte beşerin sanat cihetinde en ileri gitmesi ve maddî kuvvet cihetinde en mühim iktidar elde etmesi; telyin-i hadîd iledir ve izabe-i nühas (bakırı eritmek) iledir. Ayette nühas (erimiş balır), "kır" ile tabir edilmiş. Şu âyetler, umum nev'-i beşerin nazarını şu hakikate çeviriyor ve şu hakikatin ne kadar ehemmiyetli olduğunu takdir etmeyen eski zaman insanlarına ve şimdiki tembellerine şiddetle ihtar ediyor."¹

2.4.2. Hz. Davud'un Mucizevi Hitabı İle Dağların ve Kuşların Onunla Beraber Tesbih Etme Mucizesi

Sad ve Sebe Surelerinde geçen şu ayetler Hz. Davud'un bu mucizelerine işaret etmektedir: *إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ* "Doğrusu biz dağlara boyun eğdirdik, akşam ve sabah kendisiyle birlikte (Allah'ı) tesbih ederlerdi."² *يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَاللَّيْلُ لَهُ الْحَدِيدُ* "Ey dağlar, onunla birlikte (Beni tesbih edip) yankıyla ses verin" (dedik) ve kuşlara da (aynısını emrettik). Ve ona demiri yumuşattık."³

Bu ayetlerde geçen mucizeler hakkında tefsir kitaplarında bulunan bazı bilgiler şöyledir: Hz. Davud'un hitabı çok etkileyiciydi. Özellikle Zebûr'u okuduğunda hitabetindeki etki çok farklıydı. Nitekim o, (kitabını) okuyup tesbihe başladığında, gökte uçan kuşlar, sesini duyar-duymaz havada durur; onun tesbihatına iştirak ederlerdi. Hatta bu zikre kuşlardan başka dinleyen tüm hayvanların iştirak ettikleri söylenir. Hz. Davud ağlayınca da bu hayvanlar, ağlamasına iştirak ederlerdi. Hz. Davud'un zikrine dağlar da eşlik etmişler ve beraber zikir ve tesbih etmişlerdir.⁴

Müfessirimiz de yukarıda geçen ayetlerin tefsirinde şunları söylemiştir: Bu ayetler, Hz. Davud'un hitabetindeki mucizeliği nazara veriyor. Tesbihatıyla dağları da zikrine dâhil ettiğini gösteriyor. Mağaralı dağlarda sesin aksetmesi herkesçe bilinen bir durumdur. O zaman bu durum daha da ileri aşamalara götürülüp bundan farklı istifadelerde bulunmak mümkündür. Bu durumun en ileri aşamasını Davud göstermiştir. Koca dağlar bir asker, bir mürid, bir şakird gibi musahhar olmuş; tesbihatını ve her söylediklerini aynen tekrar ediyorlardı.

Nasıl ki günümüzde gelişmiş haberleşme araçlarıyla bir komutan dağlara yayılmış ordusuyla muhabere eder, adeta dağları çınlatır ve onları

¹ Nursi, *Sözler*, s. 256.

² Sâd, 18.

³ Sebe, 10.

⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*; XI, 261 ve XII, 79; Muhammed 'Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, ty, II, 457 ve III, 53.

mecazi olarak konuşturur. Aynen öyle de Cenab-ı Allah'ın haşmetli bir komutanı olan Hz. Davud da dağları hakiki olarak konuşturmuştur. Zaten dağların aks-i seda özellikleri olduğu gibi, hem kendilerine has bir şahs-ı manevileri hem de kendilerine has bir lisanla tesbih etme özellikleri de vardır.¹

2.5. Hz. İbrahim'in Ateşte Yanmama Mucizesi

Ateşin Hz. İbrahim'i yakmaması, onun risaletinin ve nübüvvetinin en büyük mucizesidir.²

Hz. İbrahim'in ateşte yanmadığına dair mucize şu ayette haber verilmektedir: *قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ* “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selamet(li) ol' dedik.”³

Tefsir kitapları İbrahim'in ateşe atılması ve ateşte yanmaması meselesini tafsilatlı bir şekilde anlatmışlardır. İbrahim'in ateşe atılırken Hz. Cebrail'in yardım teklifi ve Hz. İbrahim'in Rabbine karşı olan teslimiyeti, ateşe atıldığında el ve ayaklarını bağlayan iplerin yanması ancak kendisinin yanmaması, atıldığı yerde tatlı suyun oluşması ve etrafında çiçeklerin açması⁴ ve ateşin yakıcılığını neden kaybettiği konuları üzerinde durulmuştur.⁵ Ayrıca Allah'ın ateşe *selamet(li) ol* emrini vermemesi halinde Hz. İbrahim'in soğukluk derecesinde yanacağı hususu anlatılmıştır.⁶ Fahrüddin er-Râzî ateşin soğuk ve selamet olma meselesine şu bilimsel izahları getirmiştir:

a. Allah, ateşin hararetini aldı, onda ışık ve aydınlatma özelliklerini bıraktı.

b. Allah, Hz. İbrahim'in vücudunda ateşin eziyet vermesini engelleyecek bir özellik yarattı. Nitekim bunun örnekleri de vardır. Cehennem bekçileri, devekuşunun kızgın demiri yuttuğu halde zarar görmemesi ve Ateşte beklediği halde yanmayan Semendel kuşu bu hadisenin örneklerindedir.

¹ Nursi, *Sözler*, s. 259. Benzer manalar için bkz. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVI, 185.

² el-Maturidî, *Te'vilât*, s. VII/358.

³ Enbiyâ, 69.

⁴ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzîl*, V, 328; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 187; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 154; ayrıca bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, Dâru't-Turâs, Beyrut, 1387, 1/243; İmaduddin Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1407/1986, s. I/146.

⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 189.

⁶ el-Beğavî, *Me'alimu't-Tenzîl*, V, 328; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 188; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX, 416.

c. Allah, ateş ile Hz. İbrahim'in vücudu arasına bir engel koydu.¹

Müfessirimiz bu ayetten şu ince nükteleri çıkarmıştır:

1. Tabiattaki tüm unsurlar bir emre bağlı oldukları gibi, ateş de bir emre bağlıdır. Bu yüzden ateşin hareketleri rastgele değildir. Bu yüzden ilahi bir emirle Hz. İbrahim'i yakmamıştır.²

2. Yukarıda geçtiği üzere, diğer müfessirlerin dediği gibi, Said Nursi de ateşin, sıcaklığıyla yaktığı gibi, soğukluğuyla da yakma özelliğine sahip olduğunu, eğer ateşe "selamet(li) ol" denmeseydi, ateşin Hz. İbrahim'i soğukluğuyla yakacağını ifade etmiştir. Nursi'ye göre fizikte ateşin "beyaz ateş" diye bir derecesi vardır. Bu ateş etrafa ısı yaymıyor; ısıyı kendine çekiyor. Bu da bir tür soğukluğa neden oluyor ve etrafındaki su gibi sıvı şeyleri dondurup, manen soğukluğuyla yakmış oluyor. Bunun bir benzeri zemherir soğuklarıdır. Zemherir de soğukluğuyla yakan bir nevi ateş olduğu için Cehennem azap çeşitleri arasında yer alacaktır.

Kanaatimizce günümüzde icat edilen dondurucu ve soğutucu aletler bu maddedeki manaya muvafık düşmektedir. Buzdolabı ve klima gibi teknolojik araçlar elektrikle çalıştığı halde dondurma ve soğutma görevini yerine getirmektedir.

3. Manevi bir koruyucu olan iman ve bir zırh hükmünde olan İslâmiyet, insanı Cehennem ateşine karşı koruduğu gibi, insanı dünyevi ateşten muhafaza edecek maddi bir kalkan vardır. Öyleyse Hz. İbrahim'in ve gömleğinin ateşte yanmaması sebepler dairesinde insanlara da yol gösterir. Ve adeta insana şu manayı ihtar eder: : "*Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvari olunuz. Ta maddî ve manevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe hem burada, hem orada bir zırh olsun. Ruhunuza imanı giydirip, cehennem ateşine karşı zırhınız olduğu gibi; Cenab-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığı ve ihzar ettiği bazı maddeler var. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza eder. Arayınız, çıkarınız, giyiniz.*" İşte beşerin mühim terakkiyatından ve keşfiyatındandır ki, bir maddeyi bulmuş ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise, ona mukabil bak ne kadar ulvî, latif ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak "Hanifen Müslimen" tezgâhında dokunacak bir hulleyi gösteriyor.³

2.6. Hz. Âdem'in Ta'lim-i Esmâ Mucizesi

¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 189; ayrıca bkz. Ebû Hafs Sirâcuddîn 'Umar b. 'Alî b. 'Adil en-Nu'mânî, *el-Lubâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, thk. 'Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd ve 'Alî Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, XIII/541.

² Said Nursi, eserinin başka bir yerinde bu ayetten yola çıkarak –daha önce Hz. Musa (a.s.) bahsinde geçtiği gibi- tabiiyyuna karşı bir delil ortaya koyuyor. Bu delil de her şeyi kasıp kavuran yaz sıcaklarının, ağaçların incecik yapraklarını yakmamasıdır. Nursi, *Sözler*, s. 7.

³ Nursi, *Sözler*, s. 261-262.

Hız. Âdem'e isimlerin öğretildiğine (ta'lim-i esma) dair bilgi, Bakara Suresi'nin 31. ayetinde geçer. Said Nursi bu ayetin baş kısmı olan وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا "(Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti." ifadeleri doğrultusunda ta'lim-i esma mucizesini ele almıştır.

Tefsir kitapları ta'lim-i esma mucizesini anlatan ayeti ele alırlarken, bu isimlerin ne olduğu hususu etrafında yoğunlaşmışlardır. Bu isimlerin bütün eşyanın isimleri, meleklerin isimleri veya Hız. Âdem'in zürriyetine ait isimler olduğuna dair beyanatta bulunulmuştur.¹ Fahrüddin er-Razi'nin *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı tefsirinde ise bu isimlerin, eşyanın vasıfları olduğu veya insanların konuşacakları lisanlar olduğu şeklinde açıklamalar vardır.²

Risale-i Nurda ise ta'lim-i esma mucizesi hakkında şu bilgiler yer alır: Hız. Âdem'in hilafet davasındaki en büyük mucizesi ta'lim-i esma mucizesidir. Her bir peygamberin mucizesi, insanların ortaya koyacakları harikalardan birine işaret ettiği gibi Hız. Âdem'in mucizesi, beşerin her alandaki terakkiyatının en nihai hedeflerine açık açık işaret etmiş ve bu mucize beşerin binlerce keşif ve icatlarının öncüsü olmuştur.³ Demek ki Hız. Âdem nasıl bu mucizeyle meleklerle üstün gelmiş, insan da bu mucizeye muvafık hareket ettiği zaman sair mahlûkata üstün gelebilir. O zaman mahlûkata üstün gelmek için Esama-i İlahiye'ye yapışmak ve onlarla terakki etmek gerektir. Çünkü her bir fenni ve teknolojik ilerleme bir Esmâ-i İlahiye bağlıdır.

İnsanın terakki etmesi mümkün olduğu gibi tedenni etmesi de mümkündür. Zira Hız. Âdem bir kere Şeytana uydu Cennetten dünyaya sukut etti. İnsan da terakki ederken şeytana uyarsa, yaratılan şeyleri sebeplere bağlama sapkınlığına düşebilir.⁴

Sonuç

Peygamberler Allah tarafından insanlara hak dini tebliğ etmek maksadıyla gönderilmiş şahıslardır. Bu şahıslar, insanlar nazarında inandırıcılıklarını kanıtlamak için, zaman zaman Allah'ın yardımıyla mucize göstermişlerdir. Çünkü mucize, peygamber olan zatın dışındaki insanların, benzerini ortaya koymada aciz kaldıkları olağanüstü olaylardır.

Peygamber mucizeleri Kur'an'ın da birçok ayetine konu olmuş bir meseledir. Kur'an hikmetli bir kitap olduğuna göre, geçmişte yaşanmış

¹ et-Taberî, *Tefsîr'üt-Taberî*, I, 517; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 347.

² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, II, 191-192.

³ Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 207; *Sözler*, s. 262.

⁴ Nursi, *Sözler*, s. 262.

bitmiş olayları aktarmakta ne hikmet olabilir? sorusu alimlerin açıklamalarıyla cevap bulmuştur. Zira bazı âlimler ve özellikle müfessir âlimler Kur'an'ın bir takım ayetlerini bilimsel tefsir metoduyla ele alarak tefsir etmiş ve bu ayetlerden modern bilim ve teknolojinin verileriyle örtüşen sonuçlara varmışlardır. Yazdığı Risale-i Nur adlı eserinde değişik tefsir yöntemlerinin izlerini bulabildiğimiz Said Nursi de bazı peygamberlerin izni- ilahi ile göstermiş oldukları mucizeleri ele almıştır. Nursi, peygamber mucizelerini modern bilim ve teknoloji ile bağlantılı olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda eserinde bilimsel tefsirin izlerini de görmek mümkündür.

Said Nursi özellikle Hz. Süleyman, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Davûd, Hz. İbrahim ve Hz. Âdem'in mucizelerini ele alarak muasır medeniyetin ulaştığı seviyenin bu mucizelerden ilham ve örnek alma neticesinde olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda Nursi, Hz. Süleyman'ın rüzgâra binmesinin günümüz ileri teknolojisinin ortaya koyduğu uçağa; Belkıs tahtının bir anda çok uzak bir mesafeden celbedilip Hz. Süleyman'ın önünde hazır bulunmasının seslerin ve suretlerin anlık olarak celbedilebilmesine (nitekim radyo ve telefonla sesler, televizyonla ses ve görüntü celbedilmiştir. Ancak Hz. Süleyman'ın mucizesi bize en ileri noktayı göstermiştir ki, buna yaklaşmak da bir ihtimal günümüzde bir teori olarak gündeme getirilen ışınlama vasıtasıyla olacaktır.) bir model ve müşevvik olduğunu söylemiştir.

Nursi, Hz. Musa'nın elindeki âsâsını taşa vurmak suretiyle taştan su çıkarma mucizesinin sondaja öncülük ettiğini, Hz. İsa'nın tıp alanında gösterdiği mucizelerin, günümüz tıbbının ilerlemesinde öncü olduğunu ortaya koymuştur. Hz. Davud'un demiri elinde yumuşatması mucizesi ise demir kullanımı hususunda yol gösterici olmuş bu da insanlık için bir dönüm noktası olmuştur.

Nursi'ye göre, Hz. İbrahim'in ateşte yanmama mucizesi, ateşte yanmayan elbisenin varlığına işaret eder. Nursi, -birçok müfessirin deşindiği- Cenab-ı Allah'ın ateş'e "selamet" olmasını emretmesiyle, ateşin soğukluğuyla da yakabileceği fikrini vermesi, teknolojide ateşin bu yönünden istifade edilebileceğine dair fikir verdiğini savunmuştur. Allah'ın Hz. Âdem'e bahşettiği ta'lim-i esmâ mucizesindeki isimlerden kastın ne olduğu hususu müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Dolayısıyla burada Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin ne olduğuna dair doyurucu bir açıklama yapılmamıştır. Said Nursi de Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin ne olduğunu ifade etmekten ziyade ona verilen bu mucizenin, beşerin her alandaki terakkisine öncülük ettiğini iddia etmiştir.

Kaynakça

el-Beğavî, el-İmâm Muhiyu's-Sunne Ebi Muhammed Huseyn b. Mes'ud, *Me'alimu't-*

- Tenzîl*, (thk. Muhammed 'Abdullah en-Nemr), Dâr Taybe, Riyad, 1409.
- Bulut, Halil İbrahim, "Mucize" Maddesi, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2005.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, 16. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2007.
- el-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferac 'Abdurrahman b 'Alî b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr*, thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî, Beyrut, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1422.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsîre Giriş*, İFAV Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- , *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn 'İmâd, *Tefsîru Ebu's-Suûd*, Dâru İhyau't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, ts.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebu 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah, *Tefsîr'l-Kur'ânî'l-Azîz*, thk. Ebû 'Abdullah Huseyn b. 'Ukkâşe ve Muhammed b. Mustafa el-Kenz, el-Fârûku'l-Hadise, Kahire, 1423/2002.
- İbn Kesîr, 'İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1407/1986.
- , *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. Muessesetu Kurtuba, Kahire, 2000/1401.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, İstanbul, 2009.
- el-Kurtûbî, Ebu Ubeydullah Muhammed b. Ahmed b. Ebûbekr, *el-Camî' li-Ahkamî'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulhasen et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1427/2006.
- el-Maturidî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, thk. Mecdî Baslum, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hafizuddin, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf Ali Budeyvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1419/1998.
- en-Nu'mânî, Ebû Hafs Sirâcuddin 'Umar b. 'Alî b. 'Adil, *el-Lubâb fî Ulûmî'l-Kitâb*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- Nursi, Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- , *İşârâtü'l-İ'caz*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- , *Tarihçe-i Hayat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- , *Lem'alar*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- , *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Özgel, İshak, (Kış, 2015) "Çağdaş Tefsir Yönelişleri Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefsir Yöntemi (Şuhûdî Tefsir)" *Ekev Akademi Dergisi*, S. 61.
- Öztürk, Mustafa (Bahar, 2014), "Son Dönem Osmanlı'dan Günümüz Türkiye'de Kur'an ve Tefsir Çalışmaları", *Karadeniz Tek. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1.
- es-Sâbûnî, Muhammed 'Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Beyrut, ty.
- , *et-Tibyân fî 'Ulûmî'l-Kur'an*, el-Matba'tu'l-'Asriyye, by., 2002.

- es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm*,
yy,
ty.
- es-Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebûbekr Celâluddîn, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr,
Beyrut,
ty.
- er-Razî, Muhammed b. 'Umar b. Hasen b. el-Huseyn Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*,
Daru'l-
Fikr, Beyrut, 1401/1981.
- et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân 'an
Tevîli'l-
Kur'ân)*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsîn et-Turkî, Dâru Hicr, Cize, 1422/2001.
-----, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Daru't-Turas, Beyrut,
1387.
- 'Umar, Ahmed Muhtar 'Abdulhamîd, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mua'sıra*,
Alemu'l-Kutub, byy., 1429/2008.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-
Mecîd*,
thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd vd. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- Yahyâ b. Sellâm b. Ebû Sa'labe, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şiblî, Daru'l-
Kutubi'l-
İlmiyye, Beyrut, 1425/2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, Sad. Lütfullah Cebeci vd.
Akçağ
Yayınları, Ankara, 2015.
- Yeğin, Abdullah, *Büyük Luğât*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- ez-Zehabî, Muhammed Seyyid Huseyn, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu'l-
Vehbe,
Kahire, ty.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. 'Umar, *el-Keşşâf 'an Hakâiki
Ğevâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucuhi't-Te'vîl*, thk. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd
ve 'Alî Muhammed Muavvid, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998.